

Ton van der Lee (1956) woonde elf jaar in Afrika. Hij studeerde literatuur in Amsterdam, werkte als journalist voor diverse kranten en tijdschriften en publiceerde zeven boeken over Afrika. Hij maakte diverse documentaires over het continent voor binnen- en buitenlandse omroepen. Zijn boek *De Afrikaanse weg* kwam in 2007 uit bij uitgeverij Balans.

Kunnen wij Afrika wel helpen?

De discussie over de vernieuwing van de ontwikkelingssamenwerking wordt nog steeds beheerst door Europeanen en Amerikanen die pogen westerse denkmodellen op te leggen aan de Derde Wereld. Zo gaat het al zestig jaar. De laatste tijd vragen ze zich af, waarom de hulp grotendeels heeft gefaald, met name waar het Afrika betreft. Kunnen wij eigenlijk wel helpen, en zo ja hoe dan?

Verreweg het meeste geld voor Afrika werd verspild omdat de gevers uitsluitend met westerse concepten werkten. Zij slaagden er niet in om uit de gevangenis van hun eigen vooroordelen te breken. Bovendien bedreven zij een verkapt vorm van neokolonialisme die Afrika per saldo zeer veel schade heeft berokkend. Het wordt dan ook tijd voor nieuwe ideeën waarmee het Westen haar solidariteit met Afrika vorm kan geven. Laten we daarbij vooral niet vergeten dat een menswaardig bestaan voor iedere Afrikaan een grondrecht is, en geen gunst van het Westen. Kritiek geven is gemakkelijk, maar ik kom ook met een aanzet tot een oplossing. Wij moeten voortaan samenwerken op grond van ideeën die voortkomen uit de Afrikaanse traditie. Afrikaanse oplossingen voor Afrikaanse problemen zijn een goede manier om het continent vooruit te helpen, omdat zij aansluiten op de plaatselijke cultuur en worden herkend en gedragen door de gewone bevolking. Hiervoor zal beleid moeten worden ontwikkeld.

Ik schrijf dit essay vanachter mijn bureau. Ik heb echter de afgelopen elf jaar in Afrika gewoond en maakte vele lange reizen door het continent. De ideeën die ik hier ontvouw zijn ingegeven door de praktijk. Ze zijn voornamelijk afkomstig van Afrikanen zelf die ik onderweg ontmoette. Dat is de grootste fout van de westerse politici en hulpverleners geweest: zij sloten hun ogen voor het probleemoplossende potentieel van de Afrikaanse traditie en luisterden niet naar de gewone Afrikaan.

Wij weten het beter

Ontwikkelingssamenwerking is nog steeds een vorm van neokolonialisme. Vóór de tweede wereldoorlog was er niet eens discussie

over de gedachte dat het Westen in alle opzichten superieur was aan Afrika. Niet alleen moreel, maar ook intellectueel, technologisch, cultureel en ga zo maar door. Hoewel Afrika inmiddels onafhankelijk is en de koloniale tijd voorbij is, denken te veel westerlingen nog steeds zo. De hulpverlening gaat er nog altijd vanuit dat wij het beter weten.

Ontwikkelingssamenwerking is niet alleen conceptueel maar ook financieel een vorm van neokolonialisme. Afrika wordt nog steeds uitgebuit. Voor de vijftig miljard die er jaarlijks aan steun wordt gegeven verdient het Westen elk jaar het tienvoudige terug. Niet alleen het Westen plundert Afrika, ook China en niet-westerse handelsblokken hebben zich de laatste tijd gretig op het continent gestort.

We hebben blijkbaar een achtertuin nodig waar we ons afval kunnen dumpen, onze tweederangs consumptiegoederen kunnen afzetten en onze wapens kunnen verkopen. Een achtertuin waar de bodem ook nog eens vol blijkt te zitten met metalen, olie en andere grondstoffen die we er voor een fooi graag uit komen halen. In ruil zaaien we onrust en doen we weinig om instabiliteit en burgeroorlogen te voorkomen of te beëindigen.

Een oud Afrikaans spreekwoord zegt: 'Waar olifanten vechten, wordt het gras vertrapt'. De rest van de wereld vecht om de Afrikaanse grondstoffen en wil Afrika daarom zo arm en achterlijk als mogelijk houden. De slachtoffers van dit gevecht zijn de gewone Afrikanen.

Onder gewone mensen

Gelukkig zijn er veel goedwillende lieden die Afrika werkelijk willen helpen. Echter, tot nu toe is er ook binnen deze groep groten-deels voorbijgegaan aan de mogelijkheid, om in de Afrikaanse traditie naar oplossingen te zoeken.

Om te onderzoeken of er binnen de Afrikaanse traditie ook werk-

bare oplossingen te vinden waren, maakte ik in 2007 per auto een reis van Kaapstad naar Cairo. Ik reisde alleen. Ik sliep niet in hotels maar in kleine dorpen in de bush, waar ik logeerde bij de gewone mensen en met hen praatte over de toekomst van hun geliefde Afrika.

In mijn boek *De Afrikaanse weg* doe ik verslag van mijn bevindingen. Ik ontmoette een bonte stoet van Afrikanen waarvan een aantal met zeer werkbare oplossingen kwam die hun wortels hebben in de Afrikaanse traditie. Oplossingen voor kleine, lokale problemen, maar ook voor grote kwesties op het gebied van oorlog, milieu, ziekte en corruptie die op het hele continent spelen. Ik geef een aantal voorbeelden, die op eigen, Afrikaans initiatief zijn ontstaan en in de huidige context blijken te werken.

Waar het de hulp bij ziekte betreft, kunnen traditionele concepten

Wie bereid is te
geven, zal ook iets
terugontvangen

van solidariteit zeer effectief zijn. In het ziekenhuis van Soweto (Zuid-Afrika) ontmoette ik Mama G, die jonge vrouwen met hiv/aids helpt vanuit de oude 'ubuntu'-traditie van het Zuluvolk. Jonge vrouwen besmetten hun baby's vaak met hiv via de moedermelk. Omdat ze niet op de hoogte zijn van het risico, of omdat ze geen geld hebben voor alternatieve voeding. Daarom begon Mama G. in haar huis in de sloppenwijken van Soweto een 'milkbar'. Jonge vrouwen konden regelmatig een blik gratis melkpoeder komen halen, op voorwaarde dat ze zich lieten testen en de volgende keer een vriendin meenamen. Het initiatief is inmiddels uitgegroeid tot een grote operatie die plaatsvindt vanuit het ziekenhuis van Soweto.

Basisgedachte is en blijft 'ubuntu'. Ubuntu gaat ervan uit dat de maatschappij alleen bij elkaar kan worden gehouden door de universele bereidheid om te geven en te delen. Zonder die bereidheid bestaat er helemaal geen maatschappij, geen gemeenschap. Dit concept was de basis van de oude Zulusamenleving. Ubuntu is de samenbindende kracht vanuit het rotsvaste geloof dat mensen die bereid zijn om te geven, uiteindelijk ook weer iets terug zullen ontvangen, vaak vanuit een onverwachte hoek en op een onverwacht moment.

'Iemand met ubuntu staat open voor anderen, bevestigt hen, en voelt zich niet bedreigd als anderen bekwaam en goed handelen, want hij of zij heeft het zelfvertrouwen dat voortkomt uit de wetschap dat hij of zij onderdeel uitmaakt van een groter geheel, dat wordt aangetast als anderen worden vernederd of benadeeld, als anderen worden gemarteld of onderdrukt.' Zo definieert Nobelprijswinnaar Desmond Tutu het begrip, waar ook hij groot belang aan hecht.

De mato oput

Ook voor het probleem van de (burger)oorlog bestaan Afrikaanse oplossingen, die een levensvatbaar alternatief vormen voor de westerse benadering. Zo kwam ik in Oeganda de traditionele ceremonie van de 'bittere beker' op het spoor, waarmee soldaten van het beruchte LRA-rebellenleger worden gedemobiliseerd. De 'bittere beker' (mato oput) is een traditionele vorm van openbare rechtspraak en boetedoening onder het Acholivolk, waar het LRA al zijn rekruten vandaan haalt (ook de LRA-leiders zijn vrijwel allen Acholi).

Hoe werkt het? De soldaat verschijnt (vrijwillig) voor een raad van stamouderen. De woordvoerder van de familie die hij onrecht heeft aangedaan (bijvoorbeeld door iemand te vermoorden of te ontvoeren) zet zijn zaak uiteen voor de raad. De soldaat mag zich vervolgens verweren. Overigens gebeurt dit alles publiekelijk en is er vaak sprake van een massale toeloop. De stamoudsten beraden zich en geven een oordeel. Meestal wordt er een boete naar draagkracht vastgesteld in de vorm van geld, vee of een werkstraf

Het erkennen van de Afrikaanse rechtspraak kan helpen bij het vluchtelingenprobleem

en een termijn waarop deze moet worden betaald. Vervolgens wordt de schuldige *en plein public* uitvoerig beschimpt door de klager, waarbij hij als antwoord steeds 'vergeef mij, vergeef mij' uitroept. Hierna drinken de twee gezamenlijk uit een kalebas een traditioneel, zeer bitter sap. Is de kalebas leeg, dan is de zaak afgelopen. Na het voldoen van zijn boete is de schuldige vergeven, niemand zal ooit nog aan zijn misdaad refereren, het is alsof het nooit is gebeurd. Hij hoeft niet in de cel maar kan meedraaien in de maatschappij. Een methode die beter is voor iedereen en zeer zichtbaar voor het publiek.

Inmiddels zijn er via de methode van de 'bittere beker' al tienduizenden LRA-soldaten (dader, maar tegelijkertijd ook vaak slachtoffer) berecht. Zij hebben boete gedaan, hebben amnestie gekregen (sinds enige tijd erkent de Oegandese overheid deze vorm van rechtspraak officieel) en zijn nu weer volwaardige leden van de samenleving. Het is duidelijk, dat de bereidheid tot massale demobilisatie onder de Acholi nauw samenhangt met het feit dat deze ceremonie voortkomt uit de eigen traditie. Het westerse rechtssysteem had hier waarschijnlijk niet gewerkt.

De mato oput is een methode die onder veel Afrikaanse volkeren een pendant kent en waar het Westen meer aandacht aan zou moeten besteden. Het erkennen, stimuleren en formaliseren van de traditionele rechtspraak in Afrika zou een prioriteit moeten worden en zou ook kunnen helpen bij het oplossen van het vluchtelingenprobleem.

Verstoten vrouwen

In Addis Abeba (Ethiopië) kwam ik in contact met een groep verstoten vrouwen, die individueel geen kans hadden om op straat te overleven. Ze werkten en leefden samen als houtdraagsters. Hun gemeenschap was gebaseerd op een eeuwenoud systeem van coöperatieve solidariteit onder vrouwen, de 'equb'. Dit is een traditioneel Ethiopisch spaarsysteem, waarbij alle deelnemers elke dag een klein bedrag in een gemeenschappelijke pot storten. Hiermee worden gezamenlijke uitgaven gefinancierd; wat overblijft, gaat aan het eind van de week bij toerbeurt naar een van de deelnemers. Vrouwen die ziek of zwanger zijn worden onderhouden door de anderen, tot ze zelf weer aan het werk kunnen.

Een doornige struik

Tenslotte wil ik de traditionele geneeskunst noemen. In vrijwel alle landen van Afrika wordt deze op grote schaal beoefend. Zij is vaak effectief en is goedkoper dan de westerse. Bovendien is het draagvlak onder de 'gewone' mensen enorm. Toch wordt zij

door het Westen en door veel Afrikaanse instanties (naar mijn mening onterecht) niet voor vol aangezien. In enkele landen is er inmiddels toch een aanzet om de traditionele genezers te organiseren en te certificeren als alternatief voor de westerse artsenij. In 2001 werd door een groep Afrikaanse staatshoofden de *African Organisation for Traditional Medicine* opgericht. In Mozambique hebben veel traditionele genezers inmiddels een certificaat. In Kenia bestudeert een overheidscommissie de mogelijkheid om traditionele geneeskunde in het National Hospital Insurance Fund op te nemen, het plaatselijke ziekenfonds. Wie in Kenia malaria krijgt, kan Lariam, Quinimax of een ander westers geneesmiddel kopen. Kosten: enkele dollars, in een land waar het dagloon gemiddeld nog geen dollar bedraagt. Maar de zieke kan voor een fractie van die prijs ook terecht bij een traditionele genezer voor het extract van de *Balanites Egyptica*, een doornige struik die veel voorkomt in het noorden van het land en ook effectief is tegen malaria.

Levensvatbare tradities

Ik zou nog meer voorbeelden kunnen geven, en dat doe ik ook in mijn boek, maar dit essay is daar niet de plaats voor. Mijn punt is dat het hier gaat om door de tijd beproefde, werkbare systemen van denken en handelen. Ik bepleit, dat we dit soort traditionele modellen gaan identificeren in Afrika, kijken welke er in de moderne situatie werkbaar zijn, en ze gaan inzetten bij onze inspanningen om het continent verder te ontwikkelen. Veel van deze systemen werden vanaf de koloniale tijd ontmanteld, maar een aantal kan nieuw leven in worden geblazen.

Uiteraard zullen ze moeten worden gemoderniseerd en worden aangepast aan de actuele situatie. Dit is al enige malen met weinig succes geprobeerd. Ik noem in dit verband het Gacaca-systeem van rechtspraak om de daders van de genocide in Rwanda te berechten als alternatief voor de westerse rechtspraak. Het werd een mislukking omdat tribalisme en lokale machtspolitiek in de weg stonden. Er was in mijn opinie niet goed over nagedacht.

Samenhangend beleid op grond van onderzoek is noodzakelijk. De (her)invoering van traditionele Afrikaanse modellen zal daarom grondig moeten worden onderzocht en getest. Het moet een contextspecifiek programma worden. De tradities verschillen per land, per regio, per volk.

Dit alles moet het Westen gaan financieren; de Afrikanen (antropologen, historici, journalisten, politici maar ook dorsphoofden en stamoudsten) zullen het onderzoek en de uitvoering zelf moeten doen. Ik pleit ervoor, dat de westerse landen geld vrijmaken in hun ontwikkelingsbudget om een gezamenlijk programma op te zetten. Levensvatbare tradities moeten worden geïdentificeerd, gemoderniseerd en vervolgens geïmplementeerd.

Een mentaliteits-
verandering is ook
in Afrika zelf
noodzakelijk

De sleutel

Ik ben mij ervan bewust, dat mijn voorstel slechts een deeloplossing is. Veel macroproblemen die in Afrika spelen kunnen er niet door worden opgelost, zoals de handelsproblemen als gevolg van de globalisering en de wedloop om grondstoffen.

Ook dienen wij ons te realiseren, dat de problemen van Afrika niet alleen worden veroorzaakt door dat het Westen het continent haar denkmodellen tracht op te leggen. Corruptie, tribalisme en andere Afrikaanse problemen spelen net zo goed een rol.

Een mentaliteitsverandering is ook in Afrika zelf noodzakelijk.

Men kan zich verder afvragen of wij ons wel moeten bemoeien met het traditionele Afrikaanse gedachtegoed. Moet het zich misschien zelf, zonder

westers ingrijpen ontwikkelen? Hiervoor valt zeker wat te zeggen. Toch is enige steun van buiten wenselijk. Ik denk dat we niet inhoudelijk moeten ingrijpen, maar faciliteren middels financiering en logistiek, en deze tradities vooral moeten valideren door uit te spreken dat de eigen, traditionele systemen potentieel gelijkwaardig zijn aan de westerse. Ondanks de mogelijke bezwaren vind ik, dat wij ook op dit vlak verder moeten zoeken naar nieuwe mogelijkheden om de ontwikkeling van Afrika te stimuleren. Ideeën en modellen die uit het eigen Afrikaanse gedachtegoed voortkomen hebben te weinig aandacht gekregen, maar kunnen wezenlijk bijdragen aan de toekomst van het continent. Ze worden beter begrepen, ze hebben hun wortels in de eigen traditie, daarom is er draagvlak, ze worden beter geaccepteerd en kunnen ook gemakkelijker zelfstandig worden uitgevoerd. Ze zijn, kortom, de sleutel voor een eigen, zelfstandige Afrikaanse toekomst.

